

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра теорії та історії світової літератури

КУРСОВА РОБОТА

з історії зарубіжної літератури

на тему: «Образ Сатани в поемі Джона Мільтона «Втрачений рай»

Студентки III курсу, групи МЛІ04-20
035.051 Романські мови та літератури (переклад включно)
Спеціальність 035 Філологія
Жутнік А.В.
Керівник доц., д-р. філолог. наук,
проф. теорії та історії світової літератури
Шульгун М. Е.

Члени комісії	Національна шкала _____	
	Кількість балів: _____	Оцінка: ЄКТС _____
_____	(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Київ – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ЗОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ САТАНИ В ТВОРАХ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ	5
РОЗДІЛ II. ЗОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ САТАНИ В ОБРАЗНІЙ СИСТЕМІ «ВТРАЧЕНОГО РАЮ» ДЖОНА МІЛЬТОНА.....	12
2.1. Риси характеру, мотивація та бажання Сатани у «Втраченому раю» Джона Мільтона.....	12
2.2. Сатана як символ бунту і свободи волі у «Втраченому раю» Джона Мільтона.....	15
2.3. Сатана як символ гордості і зарозумілості у «Втраченому раю» Джона Мільтона.....	20
2.4. Сатана як символ зла і спокуси у «Втраченому раю» Джона Мільтона.....	24
ВИСНОВОК.....	28
РЕЗЮМЕ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	31

ВСТУП

Актуальність теми. Багато сучасних релігій і вірувань вчать про боротьбу добра і зла. Щоб уявити сили зла і спокуси, які можуть відвести людину з праведного шляху часто використовується образ Сатани. Таким чином, тема зображення злих сил залишається актуальною і продовжує викликати інтерес і обговорення у читачів, дослідників і художників, і вона продовжуватиме посідати важливе місце в культурі та літературі та в майбутньому.

Образ сатани в поемі «Утрачений рай» Мілтона був і залишається неоднозначним для багатьох дослідників. Теми, які розкриваються через образ Сатани в поемі зачіпають безліч питань, пов'язаних із моральними та етичними проблемами, такими як свобода волі, моральний вибір, відповідальність і духовні цінності, всі вони залишаються актуальними й сьогодні.

Образ сатани у "Втраченому раю" Мілтона протягом багатьох років обговорювався багатьма вченими. Серед найвпливовіших і найвідоміших науковців у цій галузі можна назвати Вільяма Емпсон з працею "Бог Мілтона" (1961), Клайв Стейплз Льюїс — "Передмова до Втраченого раю" (1942), та Стенлі Фіша — "Здивований гріхом: читач у втраченому раю" (1967)

В даній роботі **об'єктом** дослідження поема "Утрачений рай" Джона Мілтона; **предметом** дослідження є аналіз образу Сатани в поемі "Утрачений рай" Джона Мілтона, його ролль, характеристика, мотиви та значення у поемі.

Мета дослідження: проаналізувати образ Сатани в поемі Джона Мілтона, дослідити його характеристики, мотиви та значення в контексті поетичного тексту, а також виявити вплив цього образу на трактування релігійних та етичних ідей, закладених у поемі.

Для цього в Розділі I ми проаналізуємо зображення образу Сатани в епоху Відродження оскільки цей період був часом значного інтересу до міфології та релігії, і в цьому контексті образ Сатани часто сприймався як символ зла і протистояння Богові. Мілтон, однак, представив Сатану складнішим персонажем

із власною мотивацією та характером, що відрізнялося від попередніх трактувань. Дослідження ренесансних уявлень про образ Сатани допомагає зрозуміти, як Мілтон відійшов від цих уявлень і створив новий, оригінальний образ. Знання контексту історичної епохи, у якій створювали поему, також може допомогти в інтерпретації релігійних, етичних і філософських тем, порушених у поемі.

В розділі II проаналізуємо зображення образу Сатани в образній системі "Втраченого раю», а саме його риси характеру, мотивація та бажання. Також образ Сатани у поемі Мілтона є символічним персонажем, який не лише є частиною літературної вигаданої реальності, а й виражає важливі теми та символічні значення, що розкривають глибинні філософські та етичні питання, що зачіпають людську природу та життя. З огляду на це в даній курсовій роботі розкривається образ сатани як символ бунту і свободи волі, як символ гордості й зарозумілості та як символ зла і спокуси.

Використані методи дослідження: аналіз літератури, текстологічний та критичний аналіз.

Курсова робота складається з вступу, двох розділів, висновків і списку використаної літератури.

РОЗДІЛ І. ЗОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ САТАНИ В ТВОРАХ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

З прадавніх часів люди самоідентифікували себе за допомогою релігій. Люди завжди вдаватися в питання про своє походження, сенс життя і смерті. Віра давала їм розраду і надію на продовження життя після смерті, тим більше за часів, коли наука ще не була настільки розвиненою, люди пояснювали природні явища як прояв волі Бога.

З поширенням християнства церква почала відігравати важливу роль у житті середньовічної Європи, стала центром культурного та освітнього життя, впливаючи на освіту, мистецтво, науку і політику і як наслідок — на мистецтво.

У свідомості середньовічної людини, Бог визначав долю і заслужити його прихильність можна через молитви та покаєння, однак загалом життя сприймалось як фатум, головне завдання якого — порятунок душі. В той час центр етики перебував радше у сфері етики, аніж у сфері знань.

Натомість епоха Відродження поставила людину у центр світу й оголосила, що це місце людина посідає не з ласки Божої, а з власної природи. Релігійно спрямовану активність середньовічної людини вони перетворили на самоутвердження людини в земному житті. Людина почала розглядатися не з точки зору гріхопадіння і порятунку, а в аспекті її творчого ставлення до себе самої та до всього, що її оточувало.

Людина зображується як богоподібна істота, яка спроможна формувати своє буття. Теолог Еразм Ротердамський назвав її "людським Богом", "християнським лицарем". Піко делла Мірандола писав, що «Бог поставив її [людину] у центр світу, не зробивши ні небесною, ні земною, ні смертною, ні безсмертною, — надавши лише можливість сформувати себе в бажаному образі.[1]»

Як ми бачимо, а епоху Відродження людина переосмислила себе, а також роль Бога. Позаяк християни живуть у світі, де зло протистоїть добру як диявол протистоїть Богу, то відповідно мало б змінитися уявлення про диявола,

підтвердження цьому можна знайти в літературних творах того періоду. В епоху Ренесансу уявлення про диявола значною мірою відрізнялося від середньовічного уявлення. Замість того, щоб бути втіленням зла і пороку, диявола часто зображували як розумного і чарівного інтригана, здатного спокусити людей на гріхи й зlodіяння.

У літературі епохи Відродження часто можна зустріти образи диявола, які відображають цю нову концепцію. Наприклад, у комедії Крістофера Марло "Трагічна історія доктора Фауста" диявол постає в образі Мефістофеля, який володіє інтелектом і хитрістю, і готовий піти на все, щоб змусити Фауста продати йому свою душу. Також варто згадати "Мистецтво війни" Нікколо Макіавеллі, в якому диявол згадується як символ хаосу і невизначеності, який може бути використаний для досягнення політичних цілей.

Таким чином, в епоху Відродження уявлення про диявола було складнішим і багатограннішим: диявола почали сприймали як реальну, духовну істоту, яка спокушала людей до гріха і розпусти, втілення зла і страждань. Ренесанс відкидав містичні та релігійні уявлення про диявола і привнесло в них раціоналістичний та емпіричний підхід, бо в той час дослідження анатомії та фізіології дали змогу уточнити багато біологічних процесів, що знизило інтерес до релігійних пояснень хвороб і вад, які раніше часто пов'язували з дією диявола.

Одним з найвпливовіших богословських творів цього періоду був "Malleus Maleficarum", або "Молот відьом", який був опублікований у 1486 році. У цій книзі диявол зображувався як реальна і небезпечна сутність, яка активно прагнула зіпсувати людей за допомогою чаклунства та інших темних практик. Вважалося, що диявол має силу вселятися в людей і маніпулювати ними для здійснення злих вчинків.

"Трагічна історія життя і смерті доктора Фауста" — це трагедія Крістофера Марло в якому образ диявола вперше був чітко змальований, оперсоналений, вона була написана на основі мотивів «Народної книги про Фауста». У часи Ренесансу

траплятися вірування про «укладання угоди з дияволом», саме це і відображено в трагедії.

В одній із найвідоміших сцен п'єси диявол з'являється в образі Мефістофеля — хитрого і розумного диявола, який уміє обманювати й маніпулювати людьми, який використовує свої сили, щоб переконати Фауста, що він може виконати будь-яке його бажання, в обмін на його душу. Він зображений привабливим чоловіком, проте коли Фауст вперше бачить його, він жахливо потворний, лише згодом він бере образ францисканського монаха. Така фізична поява Мефістофеля вказує на потворність самого пекла.

В цій трагедії можна відмітити особливість, яка помітна і в інших творах — диявол здатен міняти свій зовнішній вигляд і набувати будь-якої форми. Також тут згадується про те, що самі демони, а також сам диявол, страждають і відчують біль, при всій могутності вони невільні та не мають свободи моральної. У третій сцені Мефістофель зізнається, що його мучать десять тисяч пекельних мук, бо колись він скуштував райського блаженства: «Єдиним місцем пекло не обмежене / Меж немає йому; де ми, там пекло» [4]. Мефістофель не каже відвертої неправди Фаусту, він не приховує мотивів і не тішить ілюзіями про вічний рай, щоби більше, він відноситься до нього зі співчуттям, тому, що знає муки долі, на яку підписується Фауст.

Окрім Мефістофеля в образах диявола з'являється Люцифер (котрому і служить Мефістофель). На вид він потворний, Мефістофель на прохання Фауста розказує про те, що Люцифер — це володар тьми та повелитель духів, колишній улюблений ангел Господа, який пав за гординю та зухвалість злу. Він бажає заволодіти душею людини, щоб своє «розширити царство», щоб ті, розділили його страждання в горі («Soleman miseris socios habuisse doloris» [4]).

В деяких сценах з'являються злі ангели, а коли Фаус призиває сили Зла він згадує імена античних демонів Вельзевула та Демогоргона. Їх ціль – спокусити людину і наректи її на муки вічні.

Одним з найвизначніших творів раннього італійського Ренесансу є збірка новел "Декамерон" Джованні Боккаччо. В новелах досить часто згадується образ диявола для опису людей/ситуацій, наприклад, «той ваш приятель, той нечистий диявол із пекла родом», «сього розгнuzданого диявола, що я мав колись за святого», «видають себе за служителів Бога й справедливості, будши насправді речниками диявола» [9]. В оповідці десятій, дня третього, ми бачимо як люди бачать диявола у красивій жінці, яка може спокусити чоловіка.

Період пізнього Відродження ознаменований творчістю Вільяма Шекспіра, яка є вершиною розвитку не лише англійської ренесансної літератури, а й усієї європейської, в його численних працях часто постає образ диявола. В деяких з них диявол не є фізичним персонажем, але згадується і автор посилається на нього впродовж усієї п'єси. Так от у п'єсі «Гамлет» диявол в основному представлений як метафора зла, зрадливості й підступу.

Одне з найпомітніших посилань на диявола в «Гамлеті» - під час знаменитого монологу Гамлета «Бути чи не бути» в Акті третьому, сцені першій. Тут Гамлет розмірковує про природу життя і смерті та порівнює невідоме царство смерті з «країною із інших географій, / Що з неї не прийдуть мандрівники» [19]. Потім він запитує: «І хто тягнув би далі / Життєву лямку і стікав би потом, / Якби не страх – а що там, після смерті, / У тій країні з інших географій, / Що з неї не прийдуть мандрівники / І страх нам каже витерпіти муки / Тутешні, добре знані, й не шукати / Незнаних, потойбічних»[19]. Тут «щось там, після смерті», якого боїться Гамлет, часто інтерпретується як диявол або пекло, які зображуються як джерела незвіданого горя, думка про які навіює страх.

Одна з найпомітніших згадок про диявола з'являється в Акті 1, Сцена 5, коли привид батька Гамлета з'являється йому і розповідає, що його вбив власний брат, який тепер зайняв трон і одружився з матір'ю Гамлета. Привид називає брата-лиходія " кровозмісником, хтивим звіром" і порівнює його з дияволом, кажучи: "Змій, що урвав життя твомуу батьку, / Надів його вінець" [19].

У п'єсі Вільяма Шекспіра "Отелло" диявол зображений не як фізичний персонаж, але як метафоричне представлення зла і спокуси. Персонаж, який його втілює — Яго, який використовує свою хитрість і маніпуляції, спокушаючи Отелло думкою про те, що його дружина зраджувала йому, і ведучи його на шлях загибелі. Протягом усієї п'єси діями Яго керує бажання помсти та заздрість.

Окрім метафоричного зображення Яго як диявола, у п'єсі також є кілька згадок про диявола, які сприяють розкриттю загальної теми зла і спокуси. Наприклад, в Акті 3, Сцена 4, Отелло називає свої ревності «Гадом страшним з зеленими очима, / Який глузує з власної поживи!» [20], порівнюючи їх з диявольською істотою, яка насолоджується муками своєї здобичі. Пізніше у п'єсі, коли Отелло, охоплений ревностями, думає про вбивство Дездемони, він стає на коліна і просить диявола про допомогу, кажучи: «Ти, помсто чорна, встань з безодні пекла! / Любове, передай свою корону / І в серці трон — ненависті тиранській! / Здіймайтесь вище, груди, від сичання / Гадючих язиків!» [20]. Ці посилання підсилюють ідею, що диявол уособлює спокусу і розбещуючий вплив зла, який може привести навіть найдобродійніших людей на шлях загибелі.

Однак критики сходяться на думці, що найбільше вираження образу диявола приводиться у п'єсі Вільяма Шекспіра «Макбет», де диявол зображений як спокуслива і зловмисна сила, яка маніпулює діями та думками персонажів, зокрема Макбета.

У п'єсі Вільяма Шекспіра "Макбет" Шекспір проводить паралелі між головним героєм, Макбетом, і сатаною. Вважається, що Макбет і Сатана мають спільні риси у своїх високих злетах і низьких падіннях. Протягом усієї п'єси Макбет є тінню Сатани у своїй величі, амбіціях та наслідках. Як Макбет був правою рукою свого короля і другою людиною у владі, так і Сатана був могутнім ангелом на небесах. Також на початку п'єси Макбет зображений як «Доблесний кузен! Достойний муж!» [18]. Згодом Макбет, як і Сатана, усвідомлює наслідки своєї зради (зради короля) і буде суворо засуджений. Однак, навіть маючи перед собою всі ці протистояння, Макбет свідомо продовжує свої дії, знаючи, що вже не може

повернутися назад. Ця амбіція, як і у випадку з сатаною, призводить до його падіння, коли Малкольм зазначає, що «Є ж світлі ангели, хоч найсвітліший / Із них упав. Та хай все зло добром / Прикинеться, добро добром лишиться» [18]. Макбета погубила така ж жага до влади. І врешті-решт герой був подоланий не звичайною людиною «від жінки народженої», а від нареченого «який не був народжений, а вийнятий зі розрізаного лона матері», що є безпосередньою аналогією на Ісуса Христа, від непорочної Діви народженого.

З одного боку диявол виступає в ролі зовнішньої сили, що спокушає Макбета на злі вчинки. Відьми часто розглядаються як втілення зла і диявола у п'єсі, і вони маніпулюють Макбетом, підживлюючи його амбіції і вкладаючи в його голову ідею стати королем. Вони також використовують свої пророчі здібності, щоб спокушати Макбета видіннями влади та успіху, які, зрештою, ведуть його на шлях руйнування.

З іншого — диявол зображений як внутрішня сила, що спотворює думки і вчинки Макбета. Амбіції та прагнення до влади поступово поглинають Макбета, змушуючи його втрачати почуття моралі та ставати все більш безжальним, що зрештою приводить до падіння.

В п'єсі «Макбет» Шекспіра не фігурує виокремлений образ диявола, однак через численні аналогії головного героя з дияволом, можна зробити висновок, що поет вперше намагається оперсоналізувати, пояснити відчуття, мотиви біблійного Сатани. Така тенденція буде підтримуватися і письменниками доби Бароко.

У творах епохи Відродження спостерігається прагнення митців переосмислити поняття добра і зла, вони все більше звертають увагу на те, що все-таки існує межа між добром та злом, але людина має право обирати сторону власною волею. Головна риса яка об'єднує образи сатани у творах – це намір спокусити людину, як любов'ю, так і багатством, красою, знанням. Тож і сам образ диявола може описуватися привабливим. Завдання ж людини – зуміти побачити спокусу і прийняти рішення: протистояти гріху чи піддатися.

Образ диявола залишиться актуальним на багато віків вперед, проте саме в епоху Відродження відбувся переламний момент в усвідомленні людини в системі добра і зла, його роль в ній.

Відродження почало критикували офіційну церкву, через те, що вона представлялась зайвою ланкою між вірянами та Богом. Ф. Петрарка, Дж. Бокачо, К. Салютаті та багато інших митців підтримували революційну ідею. Найбільшого удару завдала церкві Реформація, роботи Мартіна Лютера. Ці та інші історичні процеси поставили ідею свободи на перше місце, тому це ще більше сприяло зміні світогляду людини разом з її усвідомленням поняття добра і зла.

РОЗДІЛ II. ЗОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ САТАНИ В ОБРАЗНІЙ СИСТЕМІ «ВТРАЧЕНОГО РАЮ» ДЖОНА МІЛЬТОНА

2.1. Риси характеру, мотивація та бажання Сатани у «Втраченому раю» Джона Мільтона

«Утрачений рай» («Paradise Lost») — епічна поема у білих віршах Джона Мільтона, перше видання було опубліковане у 1667 році, друге — у 1674 році в Англії. Ця поема стала одним із найвідоміших і найвпливовіших літературних творів в історії англійської літератури, вона розповідає про падіння людства та вигнання Адама і Єви з Раю, які були обмануті занепалим ангелом Сатаною. Поема представляє різні філософські та релігійні ідеї, такі як свобода волі, приречення, милосердя Бога, моральність і справедливість. Образ Сатани в «Утраченому раю» досить неоднозначний і тривалий час викликав розбіжності в думках як серед читачів, так і серед критиків.

Сатана представлений як повноцінний персонаж поеми, не як дух, а як реальний персонаж, зі своїм зовнішнім виглядом, з репліками в яких стають явними мотиви, потяги, роздуми та переживання героя. Популярною стала цитата поета-романтика Вільяма Блейка, який стверджував, що Мільтон був «на боці диявола, сам того не знаючи» [12], адже особливістю цього образу, було те, ще вперше як автор, так і читач відчуває співчуття до образу Сатани, до втілення зла і ворога людей. Неоднозначне трактування образу стало можливе через декілька причин:

По-перше, образ Сатани у «Втраченому раю» Мільтона допомагає читачеві зрозуміти природу зла. Сатана не є просто злом у чистому вигляді, він має свої мотивації, бажання та прагнення. А отже, допомагає зрозуміти, що зло може бути не лише безпричинним, а й зумовленим певними обставинами.

По-друге, образ Сатани являє собою приклад бунтарства та протесту проти божественної влади. Сатана відмовляється визнавати Бога як вищу владу і ставить свої власні інтереси вище Божих. Таким чином, він стає символом непокорі і незалежності.

По-третє, образ має філософське значення. Сатана є символом свободи волі та вибору. Він відмовляється жити в рамках Божих заповідей і віддає перевагу свободі вибору, навіть якщо цей вибір призводить до нещастя.

Мільтон дає читачам уявлення про свій особистий підхід до Сатани, розширюючи розповідь з Біблії, водночас змінюючи усталені культурні уявлення про диявола. Сатана в поемі Мільтона не є ані звіром, ані рептилією Іншого, ані безглуздим некомпетентним персонажем середньовічної моралізаторської п'єси; він радше конфліктний, задумливий, відчужений, самозакоханий, нарцисичний самоміфологізатор. Джон Мілтон передав образ сміливого і цілеспрямованого революціонера, що відвойовує землі, які, між іншим, йому не належать, а й спокусного шахрая, який може виправдати свої злочини найсолодшою мовою.

Сатана, або Люцифер, з яким читач зустрічається на початку поеми — самовпевнений бунтар і нібито поборник свободи. Він також індивідуаліст, який вирушає в пустелю, щоб створити свій власний світ заново.

Ці факти, безсумнівно, роблять Сатану привабливим персонажем, але насправді це не так. Ніщо не може зробити із занепалого ангела героя оскільки ми сприймаємо суб'єктивно слова Сатани, який часто не був щирим навіть у своїх думках, бо відкрив би він собі правду про марність його вчинків і про те як низько він впав – це б завдало йому невимовного горя, більше за те, яке він переносить в пеклі. Іноді навіть автор підкреслює, що Сатана не може повністю повірити історії про себе, яку він намагається розповісти. Наприклад, коли Сатана перший раз бачить людей, він відчуває симпатію до них, хоча мав намір спокусити й знищити, тоді він каже собі, що буде жити з ними в мирі та дасть їм вільно простору у своєму царстві, і хоч він жалкує про їхню долю, та це все буде по вині Бога, тоді автор пише: «Так Сатана силкувався виправдати необхідністю свій пекельний план, подібно до всіх тиранів».

Також читач не обізнаний про прикрашання та абсолютну брехню, що є частиною сатанинської природи й здатності до обману.

Сатана певним чином уособлює неминучість настання розплати. Він часто поневіряється у поемі й часто впадає у відчай. Також він є вкрай егоїстичним: всі його вчинки обумовлені гордістю та зарозумілістю, бажанням підкоряти і небажанням підкорятися.

Наміри Сатани трансформуються в міру розвитку сюжету. На початку, Сатана бажає повстати на боротьбу за свободу від Бога. Після цього його метою було виправдання тих надій, які на нього поклали його прибічники з Пекла. Спокуса Адама та Єви для Сатани - це просто спроба перервати Божу стратегію. Спокуса людства потрібна Сатані, щоб зайняти панівне місце на землі. Після поразки на Небі, він розуміє, що не зможе знову виступити проти Переможців, тож він шукає нового дому для себе та інших занепалих демонів. Однак врешті-решт, Сатана сам поневолив себе своїми ж ідеями до тої міри, аж поки виголосив, що пекло для нього повсюди, він — і є пекло, з цього моменту він виступає в поемі як абсолютне зло.

Мільтон показує своє власне ставлення до Сатани в тому, як персонаж деградує в ході поеми. Ми можемо це відслідкувати через послідовність форм, які він приймає, його зміни візуально представляють виродження його характеру. Коли Гавриїл протистоїть Сатані в Книзі V, жоден з ангелів спочатку не впізнає Сатану, оскільки його зовнішність помітно змінилася, він приймає форму меншого ангела, херувима. Далі він перетворюється в хижого баклана на дереві життя — у тварину, хоча здатну літати. Тоді він — лев і тигр — прикутий до землі хижий звір. Нарешті, він жаба і змія. В кінці поеми він набуває форми потворного Змія. Ці зміни форми візуально показують, як дії Сатани змінюють його сутність. Здатність Сатани міркувати та сперечатися також погіршується: у першій книзі він переконує дияволів погодитися на його план, однак у книзі IV він міркує собі, що пекло, яке він відчуває всередині себе, є причиною чинити більше зла. Також, коли він знову повертається на Землю, він вірить, що Земля прекрасніша за Небо, і що він все-таки зможе жити на Землі. Сатана був усунутий з небес на достатньо довгий час, щоб забути його незрівнянну велич, повністю збожеволів, повіривши у власну брехню.

Отже, Сатана у «Втраченому раю» Мілтону описується як зарозумілий, егоїстичний і хитрий занепалий архангел, як символ гордості і зарозумілості, який повстав проти Бога і спробував переконати інших ангелів зробити те ж саме. Він представлений як підступний і вмільний стратег, який використовує свою хитрість і чарівність, щоб переконати інших у своїх намірах, як символ зла і спокуси. Однак, попри всі негативні риси, Сатана також описується як символ вільної волі та бунтарства проти тиранії. Він не визнає Бога як вищу владу і бажає свободи від його влади. У цьому сенсі Мілтон представляє Сатану як особистість, яка відмовляється підкорятися волі Бога і воліє йти своїм власним шляхом, навіть якщо це призведе до загибелі.

Таким чином, Мілтон описує Сатану як складний і багатогранний персонаж, у якому Джон Мілтон виказує своє бачення зла.

2.2. Образ Сатани як символ бунту і свободи волі

Мільтон зображує Сатану як героя-революціонера, який не бажає підкорятися Богові, якого він називає «тираном» та «самодержавцем», та виступає проти його влади. Так він і опинився в пеклі надавши перевагу суворій свободі перед легким ярмом рабської пишноти. Сатана відстоює свободу вибору та індивідуальну волю, що робить його в очах деяких читачів привабливим персонажем.

У творі Мільтона Сатана саме з такими словами приймає свій пост володаря пекла:

«Де б я не був, усе одно / Собою залишуся, - у цьому не слабший / За того, хто громом першість здобув. / Тут ми вільні. Тут не створив Він / Дивний край; Не вижене Він нас / Із цих місць. Тут наша влада тверда, / І здається мені, навіть у прірві влада — / Гідна нагорода. Краще бути / Владикою Пекла, ніж слугою Неба!» [12].

Є всі підстави стверджувати, що в образі Сатани втілюється революційний дух через історичний контекст в якому творив Мілтон. Сам письменник був політичним революціонером, і коли він готувався до написання великої поеми, планував, що це буде поема на націоналістичну тему.

Через «Втрачений рай» постійно проходить аналогія, і вона дуже тривожна, яка асоціює втрачений людиною рай з утопічним урядом, який втратила Англія після поразки пуританської революції. Звичайно, що більш показовою є сатанинська паралель.

У 1649 радикальний пуританський парламент проголосував за страту «тирана», яким вважали короля Карла I, і за створення власного уряду. Мілтон з надзвичайним ентузіазмом брав участь у створенні нового, не монархічного уряду Англії. Хоча у свідомості тогочасного англійця король та його нащадки були майже святими і мали б безапеляційно володіти владою. Мілтон був головним пропагандистом пуританської сторони, письменник не лише дуже сміливо писав про справедливість страти Карла I, але й написав інший памфлет, «Eikonoklastes», що є приголомшливим захистом справедливого царевбивства взагалі. Тож можемо стверджувати що експресивність у зображенні революціонера-Сатани частково пов'язані з тим, що автор переживав подібні настрої. А після доби Реставрації, люди здебільшого бачили Сатану як фігуру Кромвелля очима антиреспубліканців: того, хто лише вдавав, що вірить у рівність, хто справді хотів влади для себе і чий проєкт був приречений на провал.

В перших книгах «Утраченого раю» образ Сатани передавав такі революційні настрої, що навіть з часом твір Мілтона сприймався як загроза для урядів. Наприклад, у 2011 році, в перші дні Арабської весни, сирійський уряд почав хвилюватися, що нове арабське видання поеми Мілтона може розпалити інакомислення і розпалити революцію [9].

За словами науковця і письменника Іслама Ісса, сирійський уряд вирішив, що не може допустити, щоб новий переклад «Утраченого раю» був сприйнятий як антиавторитарний твір. І навіть в місцевих газетах вийшла спеціальна стаття, яка

наголошувала, що слід пам'ятати до чого призвів непослух Сатани в поемі, а також до чого призвела самого Мілтона його антимонархічна позиція.

Бунтівний образ Сатани захоплює деяких читачів через те, що більшість націй мають історію колоніалізму, довгих десятиліть диктатури, монархії, і зрештою в нас є політичні, військові, релігійні діячі які є чимось на кшталт божественних, беззаперечних у своєму статусі. Тому персонаж, який ставить під сумнів непорушний авторитет, є привабливим. І щоразу, коли встановлений політичний порядок дає тріщину, саме тоді персонаж Мілтона - Сатана - отримує нове життя.

У «Втраченому раю» Бог стверджує, що створив справедливе суспільство. Це резонує з багатьма людьми, які пережили диктатуру, тому що в реальності вони бачать, що насправді все не так справедливо, як може здаватися.

Отож ідея про те, що Сатана є героєм є широко розповсюдженою. Однак регресія характеру Сатани від першої до десятої книги дає зовсім іншу і набагато чіткішу картину ставлення Мілтона до Сатани.

Письменники та критики епохи романтизму висували ідеї про те, що Сатана був «прометеївським героєм», який протистояв несправедливому Богові. Ці ідеї базувалися, очевидно, на зображенні образу Сатани в перших двох книгах «Втраченого раю». У цих книгах сатана піднімається з вогняного озера і виголошує свою героїчну промову, все ще кидаючи виклик Богові. Сатана каже іншим повстанцям, що вони можуть зробити «рай з пекла, пекло з раю» і виголошує найбільш цитовану репліку: «Краще царювати в пеклі, ніж служити в раю» [12]. Зрештою, він вирушає в небезпечну подорож через Хаос сам.

Однак регресія характеру Сатани від першої до десятої книги дає зовсім іншу і набагато чіткішу картину ставлення Мілтона до Сатани.

На початку твору Сатана виглядає героїчним тому, що перші дві книги зосереджені на пеклі та занепалих ангелах. Читач знайомиться з поемою через

точку зору Сатани, у книзі саме цей образ виступає першим персонажем, з яким знайомиться читач.

Ці факти, безумовно, роблять Сатану особливо цікавим персонажем поеми — але вони не роблять його героєм. Оскільки читач спочатку чує сатанинську версію, він не знає про перебільшення та відверту брехню, які є частиною пишних промов Сатани. Щобільше, читач може легко пропустити той факт, що Мільтон стверджує, що якими б силами й здібностями не володіли занепалі ангели в пеклі, ці сили й здібності походять від Бога, який може в будь-який момент їх забрати.

Як би геніально Мільтон не створив образ Сатани, головний демон не може бути героєм поеми. Для Мілтона Сатана — це ворог, який вирішує вчинити вчинок, що суперечить основним законам Бога, що кидає виклик самій природі Всесвіту.

При всьому своєму образі революціонера, Сатана являє собою втілення непокори і бажання свободи, але Мільтон ясно показує, що його підхід не є правильним. Сатана, по суті, є лжепророком, який обманює своїх послідовників і веде їх до загибелі. Він діє з егоїстичних мотивів і не думає про наслідки своїх дій, в той час, як герой-революціонер повинен діяти з точки зору блага для інших, в першу чергу.

Мільтон показує, що справжня свобода волі полягає не у відмові від Бога, а в підпорядкуванні його волі. Адам і Єва, які прийняли рішення підкоритися Сатані, втратили свободу, яку вони так цінували, і стали рабами гріха. Зрештою, Мільтон закликає читачів до того, щоб вони наслідували приклад Адама і Єви, які визнали свою помилку і звернулися до Бога за прощенням

Образ Сатани в «Утраченому раю» розкриває також питання свободи волі.

Неодноразово Сатана загадується над питанням про те, чи був вибір, чи, оскільки Бог його створив, сам Бог заклав в його серце непокору і супротив? Протягом твору він коливається між цими двома крайнощами. Коли він думає про свою суть, він звинувачує Бога — «Бог створив мене для цього», — але коли він

думає про власні амбіції, він думає, що він робить це сам, відштовхуючись від власних переконань.

Сатана запитує: «Навіщо ж Переможець / (визнаю його всесильним) / Нам дух і міць залишив? / Щоб світлий край рідний відвоювати?» [12]. Він також виголошує думку про те, що якби не Божа воля, то не залиши б він можливості Сатані вирватися з пекла і спокусити людину. Так він звертається до Гавриїла: «Мені в докір / Твердиш про веління Того, / Хто тримає нас у в'язниці. Але чому / Він міцніше не замкнув Свої ворота / Залізні, коли нас хотів навек / У темницю ув'язнити?» [12].

Образ свободи містить у собі також дерево Пізнання з Раю. Позаяк з одного боку пізнання — і є найвища свобода, тільки пізнавши добро і зло можна зробити свідомий вибір. Ось як Сатана каже про це: «Пізнання їм заборонено? / Безглузда, підозріла заборона! / Навіщо ревниво заборонив Господь / Пізнання людям? Хіба може бути / Пізнання злочином або смерть / У собі таїти? Невже життя людей / Залежить від невідання? Невже невідання - єдина запорука / Покірності та віри і на ньому / Блаженство їх засноване?» [12].

Оскільки Бог створив усе живе, ось як він пояснює джерело свободи у людини: «Я благим його і чистим створив; волю дав / Вільно Зло відкинути або впасти»; «Чи переступити, чи встояти — / Від них залежало. Як би могли, / Не будучи вільними, любов / Свою до Мене безперечно довести, / І відданість, і вірність?» [12].

Виходячи з цього, люди вільні за своєю природою, і в душі їх закладена свобода вибору між добрим і злим. І оскільки Бог репрезентує сили добра, то Сатана, відповідно, — сили зла. Таким чином без Сатани і тих спокус, що він породив, людина б не мала між чим обирати, з цієї точки зору Сатана і втілює в себе свободу вибору.

Ідея Мілтона полягає в тому, що правильний або належний розум пов'язує кожного з Богом. Наприклад, Адам і Єва знають, що Бог хотів, щоб вони знали про

зло, але не відчували його. Рафаїл звертається до Адама в саду. " Будь же вірним: встояти або впасти / Лише від тебе залежить. Обдарований / Духовною довершеністю, не шукаючи / Підмоги зовнішньої, відкидай спокусу, / і будь-яке вмовляння до гріха!" [12].

І в момент, коли Сатана в останнє піддається мукам совісті, він жалкує про своє зухвальство і покинув звинувачувати в цьому Бога за те, що створив його таким, звертається сам до себе: «А хіба силою ти не володів / І волею вільною - встояти? / Так, володів. На що ж нарікаєш ти? / Звинувачуєш кого? Небесну любов, / Що надається вільно всім?» [12]. Після цього він розуміє, що він має волю вершити свій вибір, і наступний його вибір на користь зла і розрухи — повністю його.

У «Втраченому раю» Мілтона Сатана вбачає свободу як безумовне право на самовільність, що ґрунтується на відмові від Бога і підпорядкуванні тільки своїй волі. Однак, Мілтон показує, що Сатана помилково розуміє справжню природу свободи. У його прагненні до самовладдя і незалежності він випускає з уваги, що справжня свобода пов'язана з моральним вибором і відповідальністю. Справжня свобода не означає відсутність законів і моральних принципів, а навпаки, передбачає усвідомлений вибір добра і відповідальність перед наслідками своїх вчинків.

2.3. Сатана як символ гордості і зарозумілості

“Погибелі передує гордість, і падінню – пихатість”

(Притчі 16:18)

У поемі «Утрачений рай» Сатана є символом гордині та зухвалості. У поемі Мілтона описується падіння Сатани та інших бунтівників-ангелів із Раю в Пекло через їхнє бажання бути рівними Богу і не визнавати його авторитету.

Сатана, якого в поемі зображують як красивого і могутнього ангела, ображеного тим, що Бог обрав Сина своїм наступником, виражає свою гординю і непокору, заявляючи, що він вважає за краще правити в Пеклі, ніж служити в Раю.

Початок падіння Сатани ми бачимо в книзі V, коли Рафаїл був посланий розповісти Адаму історію початку Війни на Небесах. Саме там ми дізнаємось як виною цьому стала заздрість і небажання Сатани покоритися Сину Божому. Рафаїл так говорить про це: «Один із перших, напевно перший / Архангел — в могутності і славі, / Всевишнім бажаний понад усіх, / Він заздрістю раптовою загорівся, / Через те, що Сина Бог-Отець вшанував, / Так звеличивши, і Царем назвав, / Помазаним Месією. Гордий Дух / Знести не міг суперництва, вважав / Себе приниженим; образа в ньому / І злість вгніздилися міцно» [12].

І хоча Бог всіх ангелів створив рівними, Рафаїл називав Люцифера найвеличнішим з архангелів, а проте, Сатані було цього замало і він жадав влади заради влади. Його гордість проявилась також в тому, що будучи створеним Богом, бажав Його визнання та рівності. Протягом всієї поеми Сатана не раз апелює до свого гордо звання Архангела, хоча він не заслужив його, а радше статус цей був дарований. Так Сатана починає промову із закликом до війни на Небесах: «Престоли, Сили, Влади і Панування! / Коли ваші звання пишні порожнім / Не стали звуком віднедавна, / Коли наказ Іншому владу вручив / Над нами, назвавши Царем" [12].

Джерелом гордості у Сатани є небажання підкорятись, славити Творця і бути вдячним, в його системі цінностей це ставить його авторитет на друге місце.

Найвище покарання для Сатани – це покора, так він звертається до обивателів пекла: «Припустимо, Цар Небес, / Змилувавшись, прощення дарувавши, / Примусить нас удруге присягнути / Йому в покірності, - як же ми стоятимемо / Принижено будемо перед Ним / І прославляти Закон Його і Трон, / Його Божественності співати хвали, / Притворно алілуїти, підкоряючись / Насильству, заздрісно дивитися, / Як владно сидить наш Монарх на Троні» [12].

Для Сатани пекло нестерпиме, але бути вдячним і визнавати когось вищим понад себе — муки ще більш нестерпні. Гордия звала його в пекло, але жити Раю в покорі — таке саме пекло: «Як важко безстроково залишатися боржником, / Виплачуючи неоплатний борг!» [12]. В цьому уривку Сатана проголошує, що він — і є пекло.

Непокора зі сторони Сатани в поемі Мілтона з одного боку може трактуватися як бажання свободи і невизнання ієрархії. Проте система ієрархії створена Богом давала тільки свободу всім її членам. Знаючи своє місце, кожне Боже творіння могло насолоджуватися більшою свободою і вибором. Він жодним чином не намагався обмежити свободу своїх творінь. Єдиними, хто міг це зробити, і врешті-решт зробили, були самі творіння. Сатана мав необмежену свободу, і хотів зманіпулювати ієрархією у власних цілях, тим самим нарікши і себе, і його повстале військо на вічне рабство у самого себе.

Розум сатани побудований на ідеї стати кращим, ніж він є зараз. Він вірить, що завжди можна піднятися вище. Сатана був найвищим серед ангелів, але все одно відчував себе обмеженим Богом. Він міркував, що немає нічого поганого в тому, щоб прагнути стати кращим і піднятися ще вище і може аж до самого Бога. Спроба сатани підняти себе вище призвела до повної зміни всього його єства і статусу. Колись він був прекрасним і ангельським, але після падіння став потворним. Це свідчить про нездатність сатани по-справжньому зрозуміти свободу.

Роздумуючи над своїм гріхопадінням, Сатана навіть в думках не може взяти на себе вину, бо тоді б прийшло розкаяння, що означало б свідоме визнання Іншого більшим авторитетом. Сатана звинувачує Бога у своїх діях. У своєму монолозі в четвертій книзі сатана каже, що знає, що вчинив неправильно, і навіть наближається до покаяння. Однак він швидко змінює свою думку і відмовляється брати на себе будь-яку провину за свої дії. Він вважає, що оскільки Бог створив його з такою природою, то карати його неправильно. Він нічого не може вдіяти з тим, ким він є. Ці думки призводять до того, що сатана проектує власну тиранію на Бога.

У свідомості Сатани, де панує гординя, кожен і навіть його Творець не мають мати над ним авторитету, в іншому випадку — це тиранія. На думку сатани, цілком логічно, що Бог мислить як тиран, адже сатана сам є тираном. Він не може зрозуміти, що означає бути Богом. Він виправдовує свій напад на Бога тим, що каже: «Що з Наймогутнішим підняв мене на боротьбу / І до запеклої боротьби привів / Незліченні сили духів озброїв. / Що не бажають Його правління, а мені віддають перевагу, / Його владу з силами ворожими зійшлися / В сумнівній битві на рівнинах небесних І похитнули його престол» [12].

Оскільки він не може зрозуміти Божих шляхів, він компенсує брак знань власним розумом. Цей розум показує, що Бог володіє тими ж емоціями та рисами, що й занепалий ангел чи людина. Коли сатана чує розмову Адама і Єви про заборонене дерево, він дивується, чому їм не можна їсти з нього. На його думку, їжа з дерева пізнання зробить їх кращими, а це, на його думку, добре. Єдиний спосіб, яким він може пояснити Божу причину, - це те, що Він заздрить своїм творінням. Це також показує хибне уявлення сатани про ієрархію. Бог не може відчувати заздрості до власних творінь, тому не мав би жодних причин тримати їх низькими та поневоленими. Сатана також прирівнює Бога до егоїзму. У IX книзі Сатана стверджує, що весь план Бога полягає в тому, щоб тримати все для себе і тримати всі свої творіння в рабстві, адже визнання Бога Богом, на думку Сатани є рабством.

Сатанинська логіка тисне і на Адама та Єву. К.С. Льюїс говорить про це у своїй статті про сатану: «Занепала людина дуже схожа на занепалого ангела» [5]. Це може допомогти пояснити, чому розум сатани так сильно апелює до Адама і Єви, які повинні були бути створені доскональними. Сатана мислить так само як і людина, і це допомагає йому спокушати Єву. Сатана, спокусившись сам, розуміє, що гординя і зухвальство є потаємним бажанням кожного земного створіння, і що це є потужним інструментом навернення від Бога. Перші слова Змія до Єви апелюють до її краси, довершеності, щоб підкорити Єву злу Змій знаходить в ній ту струну душі яка возрадувалася власній величі. Єва підкоряється і губить себе в

той момент, коли спокушається на слова Змія про те, що вона може самостійно пізнати блаженства раю і вознестись в Небеса як архангел. Єва хотіла стати кращою і мати більше знань, а Адам хотів залишитися з Євою. Вони почали ставити себе вище Бога і втратили те, що робило їх досконалыми. Першоматір почала думати як Сатана і врешті-решт вони обидва впали з егоїстичних причин, через жагу бути вищими ніж вони є.

Сатана намагається знищити ієрархію Неба не через тиранію Бога, а тому, що він хоче того, чого хоче він, а не того, чого хоче Бог. Сатана - егоїст. Його інтереси завжди обертаються його особистими бажаннями. На відміну від Адама, який обговорює з Рафаелем безліч тем, рідко згадуючи про власні бажання, Сатана бачить усе з точки зору того, що з ним станеться. Справжній «прометеївський» герой, як говорили про Сатану в поемі Мілтона романтики, має повстати проти несправедливої тиранії, намагаючись виправити зло чи допомогти комусь менш щасливому. Якби Сатана був Прометеєм, він би вкрав вогонь, щоб зігрітися, а не допомагати людству.

Парадокс в поемі Мілтона полягає в тому, що Сатана виступає в образі революціонера та борця за свободу і через це спершу викликає симпатію у читача, але його ідеї базуються на прагненні задовольнити своє зухвальство і стати вищим за Бога, причому абсолютно безпідставно. І не дивлячись на те, що зображення красивого борця-Сатани не збігається з християнськими канонами, відомий письменник і богослов Клайв Стейплз Льюїс назвав "Утрачений рай" «поемою незвичайно християнською. За винятком кількох фрагментів, що стоять об'єктивно, її не можна навіть назвати спеціально протестантською або пуританською. Вона являє собою велику центральну традицію". Через пороки Сатани ми бачимо всі муки віровідступництва. Також читач розуміє, що істина свобода полягає в покорі Богові, а не в служінні власній гордості.

Так Мілтон досліджує тему гордині, показуючи, як цей гріх може призвести до падіння і загибелі, а також, як навіть наймогутніший і найгарніший ангел може бути переможений своєю власною гординою і непокорюю.

2.4. Сатана як символ зла і спокуси

У поемі «Втрачений рай» Джона Мільтона, за релігійною традицією християнства, Сатана представлений як символ абсолютного зла.

У поемі Мілтону Сатана, хоча і є могутнім і розумним лідером, він виступає в ролі зрадника, який відкинув свою віру і свого Творця. Сатана є втіленням зла і негативних якостей, таких як гордіня, заздрість, жадібність і жорстокість. Він являє собою повну протилежність Богу, який є символом добра і справедливості.

Сатана також пов'язаний з ідеєю гріха і спокуси, навіть дочка його зветься Гріхом. Він намагається спокусити людей і відвести їх від Бога, обіцяючи їм земні блага і задоволення, відверто брешучи. Він використовує свою хитрість, щоб створити хибне уявлення про Бога і Його заборони. Він каже Адаму і Єві, що Бог заборонив їм їсти плоди від дерева пізнання добра і зла, щоб вони не стали такими ж могутніми, як Він. Сатана таким чином створює хибне уявлення про Бога, щоб підбурювати Адама і Єву до порушення заборони

Мільтон описує Сатану як красивого і величного ангела, який володіє неймовірною чарівністю і привабливістю, що використовує свій зовнішній вигляд і переконливі слова, щоб обдурити перших людей.

Від початку поеми Сатана виправдовує свої мотиви, викликаючи в читача симпатію, що полягають в бажанні свободи, святої помсти, справедливості, виправдання надій своїх послідовників і навіть в виконанні Божественного задуму. Однак після того, як Сатана на коротку мить визнає це, визнавши помилку та не бажаючи коритись, він виголошує: «Отож, надій нема. Він, замість нас, / знедолених, зневажених, створив / Собі нову утіху – людей / І створив Землю, задля них. Прощавай, Надія! Заодно прощай, і страх, / Прощавай, каяття, прощавай, Добро! / Відтепер, Зло, моїм ти благом стань, / З Царем Небес завдяки тобі / Я розділяю владу, а може бути, / Я більше половини захоплю / Його володінь!

Новостворений світ / І людина знатимуть це скоро» [12]. З цього моменту занепалий ангел діє як абсолютне, нічим не виправдане зло.

В «Утраченому раю» Бог наділяє людей свободою і щоб пізнати Царство вічне, він ставить умовою не обирати Зло. Головним спокусником звісно є Сатана, його завдання – спокусити людей, щоб підкорити їх собі і таким чином зайняти їх Землю, бо для Сатани це шлях перенести своє царство з пекла на Землю. Спокуса в поемі завжди є чимось, що дарує надію, обіцяє блага, тож людині потрібно працювати над своєю вірою, щоб вміти протистояти спокусі.

Найголовніше завдання людини – вміти виявити спокуси, але це зовсім не просто. Оскільки Сатана виступає символом спокуси і цікаво, що у всій поемі тільки він один має здатність змінювати свій зовнішній вигляд, він один за всю поему зміг відверто брехати. Мілтон каже : «Облуду розгадати / Ні ангелам, ні людям не дано; / З поміж інших лих єдине воно / Блукає по Землі і, крім Бога, / За допущенням Господа, ніким не зримо» [12]. Це свідчить, що у всесвіті Мілтона лукавство і притворство – це властивості самого диявола. Відповідно, його спокуса не сконцентрована в ньому, а може виглядати будь-як.

Іншим символом спокуси поеми «Утрачений рай» є дерево Пізнання. Сам Бог поставив головний об'єкт спокуси у цент Раю. Існує думка, що дерево, яке Сатана вважав його приманкою для Адама і Єви, виявляється Божою приманкою для Сатани. Перспектива використання дерева здається Сатані шляхом до поневолення людей та встановлення свого царства, і приймаючи рішення про звабу Людей за допомогою яблука з дерева Пізнання, Сатана також приймає вибір, що є в основі його сутності як творіння Бога. З іншого боку, Бог використовує спокусу Сатани, щоб прокласти шлях до викуплення Христа та піднесення людства, як це передбачено та пророковано в кінці поеми.

Також образ «Сатани» в поемі Мілтона цікавий тим, що допомагає самим читачам краще зрозуміти природу власних гріхів. Стенлі Фіш у своїй книзі «Здивований гріхом» інтерпретував епопею Мілтона як «поему про те, як її читачі стали такими, якими вони є... щоб викликати у своїх читачів оманливі реакції» [14].

Іншими словами, Люцифер має бути інтригуючим, адже, змушуючи читача «Втраченого раю» тягнутися до зла, Мільтон демонструє первородний гріх, який, на його думку, позначений у душі кожного.

Сатана привабливий не лише своєю антиавторитарною риторикою, він красномовний, психологічно складний і морально неоднозначний. Він викликає співчуття у читача, і врешті-решт, він красивий. Так автор, може навіть ненароком, показує наскільки легко припасти до зла і наскільки воно може здаватися привабливим.

У міру того, як події змінюють одна одну в «Утраченому раю», оюраз Сатани стає менш привабливим. Він починає виглядати більше як тиранічна фігура, яка використовує може і гучні промови, повні гордості і благого відчаю — але насправді хоче захопити владу для себе або знищити все те, що він не може мати. Проте багато читачів зберігають свою первісну симпатію до Сатани.

Сатана — це дійсно харизматичний образ зла, що перевертає уявлення про зло, який відрізняється від попередніх середньовічних зображень диявола як демонічного монстра, що поневолює людей. Тож таке зображення Сатани запрошує читачів дослідити власну здатність до зла, замість того, щоб розглядати зло як щось абсолютно чуже для нас.

Загалом, у поемі «Втрачений рай» Сатана символізує всі негативні якості, що суперечать ідеалам добра, справедливості та любові. Він виступає в ролі протилежності Богу та всьому, що є святим і духовним. Мілтон попереджає про те, що спокушання Сатаною може призвести до наслідків, які призведуть до загибелі та руйнування.

ВИСНОВОК

Зображення образу Сатани в поемі Джона Мілтона «Втрачений рай» виходить з ідей Ренесансу в якому диявол представлявся як спокусник, хитрий та звабливий демон, який завжди напоготові щоб погубити людину. Хоча в епоху Ренесансу уявлення про диявола стало більш складним і багатогранним: диявола почали сприймали як реальну, духовну істоту, втілення зла і страждань.

Вже у творі Крістофера Марло "Трагічне життя і смерть доктора Фауста" диявол постає у образі Мефістофеля, і цей образ є неоднозначним тому, що у п'єсі він зображений як зловмисна і зла сила, але також як персонаж, який здатний на моменти дотепності, гумору і навіть співчуття. Це створює складний і нюансований образ диявола, який не піддається легкій категоризації чи моральному осуду. І біблійною традицією, він є водночас спокусливою і могутньою фігурою, але в кінцевому підсумку безсилим перед обличчям божественного втручання.

Ще одна спроба трактувати образ диявола була здійснена Шекспіром в п'єсі «Макбета». Головний герой має певну схожість з традиційним зображенням диявола, хоча інтерпретація його як диявола є предметом певної неоднозначності та дискусій серед науковців, ми можемо прослідкувати спроби автора передати читачеві власну інтерпретацію мотивів і шляху падіння диявола через образ Макбета. Макбет є складним і багатогранним персонажем, з мотивами і бажаннями, які виходять за межі простих понять добра і зла. Ним рухає почуття особистої незахищеності, бажання визнання і поваги, а його вчинки часто зумовлені не стільки страхом і відчаєм, скільки злістю чи жадібністю.

Таким чином, літературні тексти епохи Відродження, в яких зображено диявола, зіграли важливу роль у формуванні образу Сатани у "Втраченому раю" Мілтона. Однак, Мілтон вивів цей образ в окремого персонажа, створивши унікальну комбінацію літературних і біблійних образів, які утворюють основу його символічної образної системи.

Революційність образу Сатани у поемі Мілтона допомагає читачеві зрозуміти природу зла. Адже Сатана виступає не є злом у чистому вигляді, він має свої мотивації, бажання та прагнення. Сатана зображений могутнім волелюбним складним персонажем, що приваблює читача. Таке зображення диявола хоча й видається антихристиянським, що раз підкреслює глибоку християнську ідею твору. Привабивши читача до образу Сатани, автор показує наскільки легко людина може піддатися злу, і вже до кінця твору читач розуміє пагубність першого враження.

Образ Сатани являє собою приклад революціонера та бунтаря проти божественної влади. Сатана став символом непокори і незалежності у своїй боротьбі за свободу. Проте в поемі Мілтон показує, що справжня свобода волі полягає не у відмові від Бога, а в підпорядкуванні його волі. Свобода дається творінням Господнім у можливості обирати. Але за кожним вибором стоять наслідки. Життя підпорядковане Богові дає більшу свободу, а будь-яка тяга до спокуси, яка обіцяє блага, приводить до поневолення власними страстями.

Так Мілтон досліджує тему гордині, показуючи, як цей гріх може призвести до падіння і загибелі. Зарозумілість і бажанням мати більше ніж потрібно стає відліковою точкою з якої як ангели, так і люди віддаляються від Бога, а ще більше — від тої цілі, яка їх спокусила. Забажавши царства в Небі Сатана пав в пекло, а забажавши уподібнитись ангелам, Єва нарекла себе на смерть.

Утвердивши християнські ідеї в поемі Мілтон підкреслив яким оманливим може бути зло, і тільки чистий розум, непохитна воля й віра здатна протистояти спокусам, які зустрічаються повсякчас.

Джон Мілтон створив по-справжньому складного і неоднозначного персонажа в образі Сатани, який буде відкритим для трактування і через багато десятиліть вперед.

RESUME

This work analyzes the image of Satan in the poem "Paradise Lost" by John Milton, which was and still is controversial for many researchers. The themes that are revealed through the image of Satan in the poem touch upon many issues related to moral and ethical problems, such as free will, moral choice, personal responsibility, and spiritual values, all of which remain relevant today.

The first section of this work analyzes the depiction of Satan at the time of the Renaissance, as Renaissance ideas about Satan help us understand what Milton started from and how he created a new, original image.

The second section analyzes the depiction of Satan's image in the figurative system of Paradise Lost, namely his character traits, motivation, and desires. The image of Satan in Milton's poem is a symbolic character who is not only part of a literary fictional reality but also expresses important themes and symbolic meanings that reveal deep philosophical and ethical issues affecting human nature and life. Therefore, this work reveals the image of Satan as a symbol of rebellion and free will, as a symbol of pride and arrogance, and as a symbol of evil and temptation

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Володимир Литвинов. Ренесансний гуманізм в Україні. Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2000. — 472 с.
2. Amanda Jacobs. Article: Satanic Reason in Paradise Lost. 2011.
3. CBC Radio. Sympathy for the devil: Milton's Satan as political rebel. Posted: Mar 13, 2020.
4. Christopher Marlowe. The Tragical History of the Life and Death of Doctor Faustus.
5. C. S. Lewis's A Preface to Paradise Lost. 1942.
6. David A. Harper. Article: The Problem of Satan in Milton's Paradise Lost.
7. Dennis Danielson. The Cambridge Companion to Milton. Cambridge University Press. 1999.
8. Elaine Pilkington. Article: Macbeth and the nature of evil. The Cambridge Companion to Shakespearean Tragedy, edited by Claire McEachern, Cambridge University Press, 2003, pp. 128-146.
9. Giovanni Boccaccio. Decamerone.
10. Helen Darbishire. The Poetical Works of John Milton, Vol. 1: Paradise Lost. Oxford University Press. 1963
11. Jeanne Saunders. The problem of Satan in Milton's Paradise lost. 1966. Master's Theses. Paper 926.
12. John Milton. Paradise Lost. 1674.
13. Sean Armstrong. Journal article: The Devil, Superstition, and the Fragmentation of Magic. Published By: Renaissance and Reformation. Vol. 37, No. 2. 2014. pp. 49-80.
14. Stanley Eugene Fish. Surprised by Sin: The Reader in Paradise Lost (1967; rpt. 1997).
15. Susan Snyder. Article: Satan as the Hero of Paradise Lost. Oxford University Press, 1965, pp. 97-114.
16. Warren Chernaik. Milton and the Burden of Freedom. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

17. William Edward Simon. *Heaven, Hell and Paradise Lost*. University of Pittsburgh Press, 1979.
18. William Shakespeare. *The Tragedie of Macbeth*. 1606.
19. William Shakespeare. *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*.
20. William Shakespeare. *The Tragedy of Othello*. 1603.